

א. ייחודה של האישה - אם כל חי

התורה מציגה בפרשת בראשית שתי מערכות יחסים אפשריות בין האיש לבין האישה, ובכל אחת מהן משתקף מעמד שונה של האישה. מערכת אחת היא המערכת הראויה והנכספת, ואילו המערכת השנייה היא המערכת שבדיעבד.

כבר בעת הבריאה הוצגה המערכת הראויה כמטרה עליונה, כמאמר הכתוב: "זכר ונקבה בראם... ויקרא שמם אדם ביום הבראם" (בראשית ה, ב).

מתוארת כאן שותפות מלאה בין האיש והאישה, שותפות שבה ערכם של שני השותפים שווה. שניהם ביחד מהווים "אדם" אידיאלי, ואין שלמות לאחד כי אם דווקא עם השני, ושניהם ביחד אמורים להוליד דור דעה ולגדלו.

אמנם לכל אחד מהם יש תפקיד מיוחד שהוטבע בטבעו, וכך מתבטאת התלות המוחלטת של שני השותפים זה בזה, שמטרתה - להביא לעולם דורות חדשים. הקב"ה ברא עולם שיתקיים ויתפתח, ונצרכים דברים רבים כדי שכך יקרה. אבל העיקר הוא בניית חברה של בני אדם האוהבים זה את זה, מסורים זה לזה וכונים ביחד עולם טוב. בית היוצר לאהבת הַרְע הוא המשפחה.

את מעמדה הייחודי של האישה בהגשמת מטרה זו הכיר בן זוגה, וקרא לה "חווה, כי היא היתה אם כל חי" (בראשית ג, כ). לעיתוי הייחודי של הקריאה בסיפור מעשה בראשית יש משמעות רבה. לאחר סיפור מעשה חטא אכילת האדם מעץ הדעת נאמר בכעין סיכום של פרשת נפילתו: "הן האדם היה פֶּאֱחָד ממנו לדעת טוב ורע" (בראשית ג, כב). הרמב"ם מביא את פירוש אונקלוס שם, שתרגם: "הָא אָדָם הָוָה יְחִידָאֵי בְּעֵלְמָא, מְנִיָּה לְמַדְע טָב וְבִישׁ"¹, והוא מבאר: "מין זה של אדם היה אחד בעולם, ואין מין שני דומה לו בזה העניין, שיהא הוא מעצמו, בדעתו ובמחשבתו, יודע הטוב והרע"².

הופעתו של המושג "רע" מוכנת. "הרע" היה כשכח האדם להתכחש לצו הא-להי, "מכל עץ הגן אכל תאכל, ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו" (בראשית ב, טז-יז), ולא עוד אלא שהיתמם, התנער מאחריות והטיל את האשמה על הבורא ועל האישה, באמרו: "האשה אשר נתתה עמדי, היא

1 פירוש המשנה, הקדמה למסכת אבות (שמונה פרקים), פרק ח, עמ' רנא.

2 הלכות תשובה ה, א. לפי פירוש אונקלוס הפסוק מחולק לשניים: "הן האדם היה כאחד", ו"ממנו לדעת טוב ורע", והמילה "אֶחָד" אינה צורת סמיכות של "אֶחָד", ואינה נסמכת לתיבה "ממנו". המילה אֶחָד מופיעה בצורה זו בפסוקים אחרים, כגון בבראשית מח, כב: "נתתי לך שכם אֶחָד על אחיך". וראה גם מורה נבוכים א, ב.

טתנה ל' מן העץ וְאָכַל" (בראשית ג, יב). כלומר, האדם טען שהעונש מגיע לאישה, כי היא הכשילה אותו. אולם מה פשרו של ה"טוב"? מתי הראה האדם שהוא ידע את הטוב?

לאורך ששמע האדם את פסק דינו: "אחזקה האדמה בעבודך" (בראשית ג, יז), זאת עונשה המר של אשתו - לא התווכח, לא התמרמר על קללתו ולא ענה כלום. תגובתו לגזירה "ואל עפר תשוב" (בראשית ג, יט) הייתה: "ויקרא האדם שם אשתו חוה, כי היא היתה אם כל חי" (בראשית ג, כ). מה משמעותה של תגובה זו? עראה שפתאום נתברר לו לאדם כמה חטא כנגד אשתו, ולכן פנה אליה ישירות מתוך אהבה ודאגה לשלומה. קריאת שם זו היא דברי תחומים, ומשמעה - אל תדאגי, את "אם כל חי", ועוד תבני עולם מתוקן.

הקריאה "אם כל חי" אינה תיאור על מצב שבדיעבד, אלא זו קריאה שיש בה הסת מעמדה המכונן מלכתחילה וגילוי המעלה הייחודית של האישה, וכחך שאמר בגמרא: "עולה עמו ואינה יורדת עמו... רבי אלעזר אמר מהבא: 'כי היא היתה אם כל חי' - לחיים ניתנה ולא לצער ניתנה"³. נפקחו עיניו של האדם להכיר בעול שעשה כאשר האשים את אשתו. לפיכך לא חש צד לגדלו שלו אלא רק לשל אשתו. בכך הוא הוכיח שהיה בכוחו סוף סוף גם "לדעת טוב". ידע אדם לבחור בטוב, והכתוב מעיד על כך.

אלם עלולה להיות גם אפשרות אחרת של יחסים בין האישה ובין האיש, והיא מתוארת בדברי התוכחה שהוכיח ה' את האישה מיד אחרי החטא: "ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך" (בראשית ג, טז). זהו תיאור של יחסי תהרות וכות, והוא עונש, "אל אישך תשוקתך", אבל "הוא ימשול בך", ולא יהיה טוב, לא לו ולא לך. זוהי מערכת שבדיעבד, המבטאת את הקללה שנתקללה חוה.

הייעוץ הוא להתעלות מעל החטא ועונשו, ולזכות לחיים שבהם כל אחד מבני הזוג ממלא את תפקידו כפרט, ושניהם ממלאים את תפקידם

בשותפות, כזוג המתקן את העולם, וכפי שאמרו חכמים: "איש ואישה, זכו - שכינה ביניהן"⁴.

ייחודה של האישה מתגלה גם מתוך התבוננות בטבע שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו. על הפסוק "וחנה היא מדברת על לבה" (שמ"א א, יג) נאמר בגמרא:

וחנה היא מדברת על לבה - אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא: על עסקי לבה. אמרה לפניו: ריבונו של עולם, כל מה שבראת באישה לא בראת דבר אחד לבטלה: עיניים לראות, ואוזניים לשמוע, חוטם להריח, פה לדבר, ידיים לעשות בהם מלאכה, רגליים להלך בהן, דדים להניק בהן; דדים הללו שנתת על לבי - למה, לא להניק בהן? תן לי בן ואניק בהן⁵.

מהדברים עולה שתפקוד האיברים מגדיר את התפקיד הנדרש מהם. תפקידה של האם אינו מסתכם בהריון, בלידה, בהנקה ואפילו לא בגידול התינוק, אלא היא מלווה את פרי בטנה כל ימי חייה באהבה, בהדרכה ובנחמה. בעצם נוכחותה היא משמשת דוגמה לאחריות אימהית, כפי שתיאר משה רבנו את תפקיד האם: "הריתי... ילדתי... שאהו בחיקך" (במדבר יא, יב).

ב. בין חזון למציאות - המעמד האישי

פעמים שהתורה מציגה רעיון אידיאלי שאליו יש לשאוף, אף שאי אפשר להגשימו כי אם אחרי תקופות ארוכות. ועם זאת, התורה קובעת גם אמות מידה שאין לפחות מהן, כדי לא לסכן את קיומם של היחיד והחברה, והן קשורות לכורח המציאות ולדרכה של תורה, ונועדו לקדם את החברה שלב אחרי שלב. נעמוד על כמה דוגמאות הקשורות למעמד האישה, שבהן מתגלה המתח בין המציאות ההיסטורית לבין הדרך למימוש החזון.

ה. שוויון ומיצוי עצמי

היו תקופות שנשים סבלו מקיפוח במישורים שונים, וגם כיום עדיין מצוי הקיפוח. אין ספק שיש לדרישה לשוויון על מה להסתמך, וחברה בריאה חייבת לאפשר לכל אישה, להיות שותפה מלאה בכל תחום שבו היא יכולה לתרום לשיפור החברה.

אולם יש הנגררים אחרי סיסמה נבוכה, כאילו אפשר ליצור שוויון מוחלט בכל מישורי החיים. אי אפשר להתעלם מן השוני, הן הגופני והן הרגשי והפסיכולוגי, שיש בין גבר לאישה. קיומו של מין האדם תלוי בשוני זה, והתעלמות מן התפקידים הטבעיים השונים - הרת אסון היא.

הרעיון המהפכני של העת המודרנית, להשוות את האישה לאיש בכל דבר, יכול להביא לאבסורד. מוכן מאליו שגם מי שנתעוותה השקפתו מתוך אינדיבידואליזם מוקצן עד שהוא רואה בהיריון, בלידה ובהנקה מטריד בלתי צודק והפרה גסה של זכויות האישה - גם הוא אינו יכול להעביר תפקידים אלה לגברים וליצור שוויון מדומה.

היום כבר הכירו הרופאים בכך שחלב האם שיצר הבורא יתברך, מתאים לוולד יותר מכל תחליף, ונתגלה שתינוקות יונקים זוכים לנוגדנים למחלות שונות ולמעלות בריאותיות נוספות. אבל לפני יותר מיובל, פשטה בעולם המערבי דעה שאין טעם להניק את התינוק, ואפשר לשחרר את אמו מתפקיד זה. לאחר זמן גילו ששוויון מדומה וטיפשי זה גרם להתפשטות רגישויות ואלרגיות אצל הילדים ולבעיות בריאותיות אצל האימהות.

עם כל זה, יש קיצונים המסתכלים בחשד על כל מי שמנסה להדגיש את יתרון זכותה של האישה מכוח היותה "אם כל חי". לדעת הסוברים שעל היחיד להיות מרוכז בעצמו בלבד - החברה ועתידה אינם חשובים, וממילא גם הולדת ילדים וחינוכם אינם עיסוקים הנותנים סיפוק. אולם בניגוד לדעות אלה, אדרבה, אם מבקשים למנוע את קיפוח האישה, יש לדאוג שהמערכות החברתיות יתחשבו בשוני שבין גברים ונשים, ויחפשו דרכים לאפשר לאישה להגיע לשילוב נכון יותר של הגשמת מכלול כוחותיה השונים, וכדי שלא תצטרך לוותר על ייעודה כ"אם כל חי".

בשנים האחרונות נפתחה מערכה חדשה, בניסיון לשלב נשים בכל שדרות הצבא. אמנם לא יעלה על הדעת לשלב נשים בנבחרות כדורגל של גברים, שהרי הכול מבינים שהבדלי כוח גופני הם מכריעים, אבל בנוגע לצבא - מתעלמים כליל משיקול זה. אולם מלבד ההיבט הפיזיולוגי - יש

102

גם היבט מוסרי מהותי. הדוגלים בשוויון מדומה זועקים שצריך לחייב גיוס נשים לצבא, בניגוד משווע לאידיאל של "אם כל חי". אין לך הנפת המקצר על המאריך כשילוב בנות כלוחמות בצבא סדיר. במקום ערך החיים - מרוממים את ערך הרציחה. על הראשונים אנו מצטערים, ועתה באים להוסיף עליהם! במקום לצמצם את העיסוק במלחמה למידת הכורח, קובעים את המיליטריזם ליסוד מוסד של החברה כולה, ובכך מקריבים את האם, סמל החיים האוניברסלי, למלך.

הדרישה לשוויון שאיננו במקומו מאיימת על קיומו של התא המשפחתי של האנושות. אישה שזוכה ללדת ילדים ולגדלם, ולבנות משפחה חזקה ואמיצה, בעלת ערכים נעלים ומידות מתוקנות, זוכה שנכדיה, ניניה והדורות הבאים - יושפעו כולם מאישיותה.

ו. בין עבר לעתיד

כיון שנתקדם העולם וזכינו לחיות בחברת רווחה, אפשר היום גם לגדל משפחה וילדים וגם לנצל את ההקלות בתנאי החיים כדי לפתוח פתח למיצוי מגוון כוחות האדם, כוחות שלפנים לא פותחו כלל, כי אם אצל יחידי סגולה; אולם יש לשמור על איזון נכון. העניין נתון לבחירה של כל אחד ואחת, אך צריך להביא בחשבון את התכלית והייעוד של היחיד ושל החברה.

יש להכיר במגבלה הטבעית - ברור שאי אפשר, לא לגבר ולא לאישה, למצות את כל הכוחות האישיים במלואם. מאחר שהאדם משלם מחיר על